

ÂDEM VE EVRİM

[Bu söyleşi Nokta dergisi tarafından yapıldı.
Fakat bazı çevreler, yayınlanmasına izin vermediler.]

Kıtaplarınızda okuduğum kadarıyla siz evrime inanıyor ve dinle bağdaştırıyorsunuz?

Evet. Tekâmül (Evrim) görüşü, türlerin yaratılması inancına aykırı değildir. Bugün evrim artık nazariye olmaktan çıkmıştır. Dinî kitaplara aykırı da değildir, bilimsel bir meseledir. Ben 200’e yakın fennî ve dinî delil gösterebilirim. Bilakis böylece Allah sisteminin ekonomik işleyişini, sanatını ve gücünü gösterir. Kâinat mana üretmek için yaratılmış; bu da ancak evrim fiiliyle mümkündür. Evrim hiçbir şeyin birden bire olmaması demektir. Hayatın en büyük karakteri yavaş yavaş olmasıdır. Yaratılıştaki evrime dikkat edersek, bunun bir plan ve program olduğunu anlarız. Mesela, benim avucumda bir yumurta, kırk sene kalsa civciv olamaz. Fakat Allah’ın bir avucu olan ekolojik ortamda saniyede kırk milyon civciv çıkıyor. Hocalar ikisini birbirine karıştırmamalı.

Ancak ispatlanmış olsaydı teori denmezdi. Hala ispatlanmamış bir kuram bu. Aksi halde hala tartışılmazdı. Üstelik evrim lehine getirilen deliller kadar aleyhine de hala pek çok delil var. Sadece teorik olarak, salt aklen veya mantiken mümkün görünüyor? Olgularla doğrulanmış değil? Bu teoriyi şimdiki haliyle kabul etmek bilimsel bir yaklaşım değil, olsa olsa bir inançtır.

Bence Evrim “iki kere ikinin dört etmesi” gibi kesindir. Bir şeyin var olabilmesi için evrim sürecinden geçmesi lazım. Evrim sürecinden geçmeyen hiçbir maddi varlık yoktur. Bir de varlık Diyalektik sürece muhtaçtır. Gelişme ve evrim zıtların birlikte deviniminden ortaya çıkar. Sistemin kuralıdır bu. Bugün yerinde sayan hiçbir hücre, hiçbir atom, hiçbir varlık yok. Evrime göre her şey sürekli yenilenir. Mesela, atomun planı, projesi ilm-i ilahiden, enerjisi kudret-i ilahiden gelir. Kudret zaten enerji demek.. Sürekli hareket ve gelişme içinde olması da, ilâhi iradedden geliyor. Dinin de temeli irade sıfatıdır ki, insan ancak din ile gerçek âdem olmuştur, evrimini tamamlamıştır. Demek ki, âdemiyet bu gelişme ve kalkınma sürecinin tümü demektir. Her şey sürekli yenilenme ve gelişme halindeyken ve her şey sürekli başka bir şeye dönüşmekteyken, canlılar için de bu geçerlidir. Her şey giderek mükemmele doğru gidiyor. Karşı çıkanlar dini duygularını koruma psikozu içindedirler. Veya hastadılar veya siyasi amaçları elvermiyor. Bugün İslam Âleminde bir problem var. Bir yanda Kur’anın açıklanması gereken iki binin üzerinde müteşâbih ayeti var; öte yanda bilime dayanarak bunlara yorum getirilmiyor. Böyle olunca hurafeler kendilerine yer buluyorlar. İslam Âlemi evrimleşmekten geri kalıyor. Evet, İslam Âlemi, bilimi İslam’ın ilk yüzyıllarındaki gibi yakalarsa, uyanışa geçer. Demek din ve bilim temeli üzerine bir edebiyat basamağı kurmak lazım ki, gerçek âdem olalım. Anarşizmden, manevi yamyamlıktan kurtulalım.

Kur’an ve Hadis’te biyolojik evrime dayanak olabilecek ifadeler var mı?

Bir hadis, yüz bin Âdemin yaratılmış olduğundan bahseder. Ki, Milliyet Gazetesinde yedi sene önce bilimsel bir araştırma sonucu olarak, bu sayı aynen yayınlandı. Taberi tefsirinde de Âdem buz dağından indi, diye rivayet var. Yani medeniyet, buzul çağından sonra kurulmuş,

demektir. Yoksa biyolojik bir anlatım değildir. Kur'an bireysel bir olay anlatır ama geneli anlatır. Muhataplarına göre anlatır Kur'an. İslam âlimleri Kur'anda anlatılan bütün kıssalar için şunu derler “ Birer külli kanunun ucudurlar”. Yani onlardan yola çıkarak evrensel kanunları öğrenin! Kur'an, işi somut olarak anlatır çünkü çağların çoğu ve insanların çoğu, soyut kavramları idrak etmekten yoksundurlar.

Evrimi kabul eden ya da açık kapı bırakan İslam âlimleri var mı?

Tekâmül kelime kipi olarak kendi kendine gelişme demek. Evrimle aynı manayı karşılıyor bugün. Osmanlı Batıdan bilimi 1850'lerden sonra almaya başladı. Bediüzzaman, Filibeli Ahmet Hilmi gibiler bilimi alalım, yanlışları ayıklayalım dediler. O zamanlar Pozitivizm hâkim olduğu için bu konularda çekingenlik olmuş. Bediüzzaman, Filibeli Ahmet Hilmi, Elmalılı da bir ihtimal evrimi kabul etmiş. Ben aynı çözümü İbn Arabî, Mevlana, Şeriati ve İkbâl'de de görüyorum. Ahmet Hilmi demiş “Evrim vardır ve bu sürecin tetiklenmesi için bütün atomların haberleşmesi gerekir.” Ki bugün kuantum fiziği bunu isbat ediyor. Nazzam, Cahız, İbn Tufeyl, İbn Haldun gibi eski âlimlerde de evrim kabulü var; ama o zamanın biyolojisi, kimyası bugünkü gibi değildi. Bugün ekoloji ve kuantum fiziği bu noktayı tespit etti. Bu konuya değinen birçok ayet vardır. “Her şeyi tedricen, yavaş yavaş yaptık,” “Sanatla, özene bezene yaptık” mealinde birçok ayet var.

Müslüman yazarlar Hicri 80. senede evrim meselesini çözdüler. Cahız bahsediyor evrimden. Başta Mutezile imamları Afrika'da gözlemler yaptılar ve evrime hükmettiler. Sonra İslam âleminde bilimsel gelişmenin önü kesilmiş. Âdemiyeti Mevlana biliyor ama bazılarının imanını kaybetmesinden korktuğu için meseleyi fazla açmamış. Bediüzzaman da her şeyi fazla açmamış, sınırlı vermiş; ama şöyle diyor 28. Mektup'ta “Beşerin başı vahşidir” ve 8. Söz'de “Hayat ağacı bir tanedir, her tür bir daldır” 16. Sözde de “Her şey evrimleşerek yaratılmıştır” deniliyor. Mesnevi'de de “İnsanlık hayvanlıktan terakki ederek Âdem oldu” diyor. Filibeli Ahmet Hilmi'de de var bu görüş. Âmâk-ı Hayal kitabına bakabilirsiniz.

Dinin ışığında bakarsak biyolojik evrim basit ilk canlıdan insana doğru mu oldu? Yoksa her tür kendi içinde mi evrildi? Nasıl gerçekleşti evrim? Yani biz bir zamanlar balıktan kurbağaya oradan kertenkeleye ve maymundan insana mı dönüştük?

Hayat ağacı deyimi vardır dini terminolojide. Hayat ağacı tüm hayatı ve canlıları temsil eder. Bediüzzaman ve Filibeli kabul etmiyor türden türe geçişi. Bunda alt türler var. Bir de üst türler var. Tıpkı bir ağacın kökten çıkıp dallara yarılması ve o dallarında küçük dallara ayrılması gibi canlılar kök türlerden geliyor ve ayrılıyor. Biz mesela maymundan gelmedik. Alt tür olarak ortak bir atamız var. Onlar ayrı, biz ayrı geliştik. Bu materyalistlerin dediği gibi tesadüfle olmuş bir şey değil. Bu, Allah tarafından programlanmış bir yazılım, her aşaması O'nun programı dâhilinde gerçekleşmiş bir tekâmül, bir program!

İlahiyatçılar Âdemiyet ve Evrim meselesine neden bu kadar kapalı?

Ankara İlahiyat Evrimi biliyor, Âdemiyeti bilmiyor. İstanbul ise Ortaçağ anlayışını esas alıyor. Batılı ve İslam âleminde bazı yazarlar Evrimi kabul etti. İlahiyatçılar samimi insanlar; ama bu gibi konularda çıkmazdalar. Sebebi, Ehl-i Rey ve Ehl-i Rivayet arasındaki mücadeleyi Ehl-i Rivayet âlimlerinin kazanmasıdır. Esas olarak akıllı ve Kur'anı esas alan Ehl-i Rey anlayışına karşı rivayeti esas alan anlayışın hâkim olmasıdır. Bu ekoller hala bir mücadele içinde. Tefsirlere de rivayetler yansıyor bu durumda; akıl ve yeni çıkarımlar bastırılmış oluyor. Hâlbuki bizde Ehl-i Rey ekolünden olan Hanefilik yaygın olmasına rağmen, Ehl-i

Rivayetçi olan Şafii anlayışı hâkim gözükyor. Tefsirlerde de meallerde de... Onun için Türkiye, kültürel gizli bir anarşi yaşıyor.

İslam dünyasında Evrimi ileri sürenler din âlimleri değil, sadece değişik branşlarda Müslüman âlimler? Ama öbürleri de reddetmediler, hep okudular. Sadece tevilini bilemedikleri Kur'an ifadelerini bu şekilde yorumlamaya yanaşmayıp, bu işi zamana bıraktılar.

Evrin Teorisi'ni kabul etmeniz de etmeseniz de mantıken materyalistlerin kullandıkları gibi bir Allah'ın varlığı ve yaratışı inancına zarar verebilecek bir şey değil. Buna rağmen Müslümanlar bu teoriye neden ısrarla karşı çıkıyorlar? Zaten tesadüf bilimle de açıklanacak bir şey değil. Müslüman âlimler buradaki mantık oyununu göremediler mi, dince nasıl bir sakıncası olabilir bunun?

Darwin tesadüfçü değildi ama tesadüf fikrine kapı açtı. Darwin aslında tam dinsiz değil, agnostiktir. Ancak dinsizler, materyalistler tarafından su-i istimal edilmiştir. Darwinle beraber Kilise evrim teorisiyle darbe yiyor. Bazı Hıristiyanların yobazlığı sebebiyle materyalist evrimcilerin görüşü güç kazanıyor. Kilise darbe yiyince Kur'ana da etki eder diye evrime karşı cephe alıyor Müslümanlar. Evrim teorisi Tevrat'ta, Kur'andan daha fazla açıktır.

Aslında evrimi reddetmenin İslam'a zararı oldu. Fikir olarak insanlar bölünmüş oldu. Din bir tavır alınca, bunu makul bulmayanlar da dine karşı tavır aldılar. Dindarlar yaratılışın evrimle gerçekleştiğini kabul etselerdi, materyalist evrimcilerin tesadüfe dayanan zırvalarına kulak asılmayacaktı. Bunun faturası da ağır oldu. Yetmiş üniversitemiz var, çoğunun eğitim kadrosu ateist oldu. Bugün Amerikan halkı, Türkiye, Irak, Afganistan diye bir ülke bilmiyor. Daima bu meseleyi tartışıyorlar. Yani Kitab-ı Mukaddes'e mi inanacağız, evrime mi, inanacağız diye tartışıyorlar. Demek küresel en büyük sorun, bu âdemiyet ile evrim bilgisini anlatmak, birbirine zıt olmadığını ispatlamak ve insanlığı din yüzünden gerçekleşen bir kaostan kurtarmaktır.

Bence sorunun aslı, evrimin varlığından ziyade tesadüf ile mi bilinç ile mi yaratılmanın anlaşılması savaşıdır. Hemen hatırlatalım ki, bugün artık "parça" kelimesi geçerli bir kelime değil. Çünkü her şey bir yazılımdır, bir dosyadır ve saf bilinçtir. Kâinattaki tabiat kanunları ise, düzenin sağlanması ve değerlerin oturması içindir. Yoksa en sabit bir değer olan atomun altı ve hareketi daima bilinç ifade ediyor. Ve bunlar birbirine zıt da değil. Yani evrim yasadır, âdemiyet ise bir bilinçtir, bu da kâinattaki evrensel diyalektiğin bir gereğidir ki, Kur'anın yüzde altmışı bu diyalektiği anlatır.

O zaman cansız elementlerden cenine oradan da bebek olarak doğumuna kadar insanın geçirdiği gelişim sürecinde aldığı çeşitli haller insanoglunun hayvanlıktan ayrıldığı biyolojik evriminden çeşitli safhaları mı gösteriyor?

Evet. İnsanlık diğer canlılarla olan ortak kökeninden ayrıldıktan sonra insanlaşması başladı. Bu 9 milyon sene kadar sürdü. Eski değişimler her milyon sene de bir olurken, sonra hızlandı. Bilime göre bütün varlık ve insanlığın geçirdiği süreçler beyinde kayıtlıdır. İnsan ve diğer türler; embriyolarının geçirdiği bütün safhalarını, tür olarak kendi evrim süreçlerinde geçirmişler. Embriyonun safhaları, uzun bir dönem içinde yaratılan türün geçmişinin tekrarıdır aslında. Cansız maddeden bitkiye, oradan anne karnındaki 360 değişik forma kadar türlü değişimleri insanlık türü yaşamıştır. Ancak bu gelişme kendi içinde olmuş, yani başka türden yatay gelişerek değil.

Yaratılıştaki evrimin hedefi, hikmeti ne olabilir?

Bütün psikolojik ve fizyolojik tatlar, tatminler hayatın biraz daha mükemmele ermesi, mükemmellikten hissesini alması içindir. Canlıların genetik yapılarında ve beyinlerinde mükemmelleşmek üzere programlar yerleştirilmiştir. Bu programların nihai hedefi soyut kemâlat olan Allah'ın isimlerini idrak etmek, O'nun sistemiyle entegre olmak, o sayede ebedileşip gerçek kemâle ermektedir.

Evrime sorunu anlaşılınca, esas meselenin Âdem veya Âdemiyet olduğunu söylüyorsunuz. Bunun insanlığı ve yaratılışı anlamak için kilit bir kavram olduğunu söylüyorsunuz. Nedir bu Âdem meselesi?

Evrime kabul edince Âdem meselesi kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bütün insanlığı aydınlatacak bir kelimedir “Âdemiyet”. Bu kavram anlaşamadığı için sorunlar çıkıyor. Âdemiyet insanlık demek.. Aslı İbranice bir kelime.. İbranicede ‘buğday rengi, toprak renkli yaratık’ demek, açıkçası insan demek.. Kutsal kitaplarda geçen Âdem kavramı insanların bugün düşündükleri şey değildir aslında. Âdem kesinlikle bir ‘arketip’dir. İnsanlığın kolektif kişiliğidir. İlahi ve kültürel yapısıdır ki, Kur’anda “*İnsan bunu ancak dil ve bilim ile elde etmiştir*” (Bakara, 30) şeklinde geçiyor.

Bu kavramları biraz daha açabilir misiniz?

Âdem meselesi yani kolektif şahsiyet bu asırda anlaşılabilir ancak. Jung'un geliştirdiği ‘arketip’ gibi kavramların da bu idrake katkısı oldu. Âdem’le ilgili dinî literatür insanlık aleminin manevi, kolektif, ruhi şahsiyetiyle ilgilidir. Ehl-i Keşf ‘misal âlemi’ ya da ‘gayb âlemi’nde peygamber olan, sakalsız, her tür bilgiye ve dile vakıf, 60 zira boyunda, misali bir Âdem’den bahseder. İşte bu aslında dini metinlerde bahsedilen Âdem’in hakikatidir. Yani insanlığın manevi şahsiyetinin ta kendisidir. Başta Buhârî olmak üzere hadislerde anlatılan Âdem budur işte. Yani fiziki bilgi ile metafizik bilgi karışmış, ortaya hurafe olarak dayatmalar başlamış, bilim ehli de haklı olarak Kiliseden ve Diyanetten kaçmıştır.

Yani bizim bir kişi olarak bildiğimiz Hz. Âdem aslında tek bir insanı ifade etmiyor mu?

Allah insanı ‘kendi suretinde’ yarattı. Yani soyut ve yüce değerleri anlayacak, akıl ve fikre sahip, geçmiş ve gelecek hissine sahip olacak şekilde insanı geliştirdi. Ancak bu mahlûk ilk dönemlerinde bir çeşit hayvan gibiydi. İnsanlık uzun bir dönem böyle gitti. Ekolojik denge içinde yerini bulunca insanlık yavaş yavaş gelişerek yeni bir yapılanmaya girdi. Yani maddi ve yatay gelişmeden, manevi ve dikey gelişmeye doğru yönelmeye başladı.

Tevrat birinci babda biyolojik yaratılıştan bahsederken “*insan yaratıldı*” diyor, insan kelimesini kullanıyor; ikinci babda insanın yaratılışı anlatılırken ‘*Âdem*’ kelimesini kullanıyor. Kur’an da insanın maddi yaratılışını anlatırken ‘insan ve beşer’ kelimelerini, manevi ve kültürel yönünü anlatırken ‘âdem’ kelimesini kullanır. Yine Âdem ismi Tevrat’ta bazen insanlığın tümünü ifade için kullanılıyor. Bazen de insanın sosyolojisi için kullanılıyor. Mütercimler bu farkı görünce, birincisinde ‘Âdem’i küçük harfle yazmışlar, ikincisinde büyük harfle yazmışlar. Kur’anda bahsedilen âdem ruhani, metafizik ve kolektif bir şahsiyettir ki, hem peygamberdir hem de putperesttir. Çünkü insanlığın kolektif kişiliği hem peygamberliğe sahiptir hem de zaman zaman putperest olmuştur. (Bkz, Kur’an, 7/189–190)

Âdem'i böyle anlar ve değerlendiresek mesajların da anlamı ve içeriği değişiyor, hatta zenginleşiyor.

Âdem peygamberdir denilir ama Kur'anda öyle bir ayet yok. Sadece “*Âdem kelimeler aldı*” deniyor ki, insanlığın medenileşirken öğrendiği ilk prensibler manasındadır. Çünkü Arapçada “*kelime*” prensib ve yasa manasına geliyor. Aynı tabir Hz. İbrahim için de kullanılmış. Kur'an vahyi 3-4 yerde Nuh'tan başlatıyor: *Biz Nuh'a ve ondan sonrakilere gönderdiğimiz gibi sana da vahiy gönderdik*, diyor. Gönderme dediği gökten zembille inmiyor. Hazır bilgiler ve dosyalar var zaten beyinde, tetikleme yöntemiyle bu dosyalar açılıyor. Evet, evrensel manasıyla vahiy zinciri Nuh'tan başlatılıyor. (Bkz. Nisa, 163)

Yani ilk peygamber Nuh (a.s.) oluyor ve Âdem de aslında insanlığın vahye muhatap olmadan önceki halini ifade ediyor? Âdem için peygamber demiyor, şirke girdi diyor Kur'an. Klasik inanca göre peygamber kabul edersek, müşrik olmasını nasıl açıklayacağız. Âdem 'insanlığın geneli'dir. Aynı zamanda ikinci bir mana ile *Âdem* insanlığın bir dönemki putperest halini ifade eder. İnsan hayvanlardan farklılaşarak Âdem olmuş yani soyut kavramları öğrenmiş: eşyayı tanımayı, anlamayı, isimlendirerek tanımlamayı öğrenmiş. Aile ve medeniyet kurmuş. Soyut kavramları anlayarak oradan bugün uzaya tırmandığı evresine kadar gelişmiş.

Halen günümüzde bile o zamanın putperest ve gelişmemiş anlayışında kalan toplulukların izleri vardır, Afrika'da, Avustralya'da, Güney Amerika'da. Buna rağmen insanlığın yüzde doksan dokuzu yüz yirmi dört bin peygamber, yüz yirmi dört bin evliya ve yüze yakın medeniyet doğurmuştur. İşte *Âdem* bu kollektif manada arketip peygamber olarak gözüküyor.

Âdemiyet ilk kıvılcımını dille kazanmış. İbn-i Arabî, Bediüzzaman, Mevlana, Ali Şeriatî değinirler; Aliya İzzetbegoviç de bu meseleyi anlamış. İnsanlar hayvan sürüsü gibi yaşıyordu, vahşet hâkimdi. Dil Âdemiyetin benziniydi. Teknoloji, din, kültür, sanat ve medeniyet dille olur.

Bugün Müslüman âlimlerin biyologlarla işbirliği yapıp meseleyi çözmeleri lazım.. Kendilerinin de Âdemiyet kavramına katkıları gerek. Yoksa anarşizm ve vahşet ve sokakta keyif için öldüren katiller çoğalacak, insanlık kaosa girecektir.. Maalesef bugün sokakta iki yüz bin kelimeye sahip Türkçe, beş yüz kelimeye indi. Bu önemli bir S.O.S sesidir.

Demek putperestlik dediğimiz şey aslında vahşilikten kurtulmaya başlayan insanlar için manevi ve metafizik bir gelişmeyi ifade ediyor.

Mesela ilk insanlar putperestti, dinsizdi gibi kötü nitelermeler yapılır. İbn-i Arabî bu yanlış anlamayı düzeltmiş. Zaten insanlık sürekli evrim ve gelişme geçiriyor. O ilk insanlar insanlığın ulaştığı seviyeye karşılaştırılınca çocukluk devresi gibidirler, idrakleri çocuk idraki gibidir. Dolayısıyla putperestlik onların ulaştıkları soyut algılama derecesidir. Onlar bundan dolayı cezalandırılmayacaklardır. Ama sen ve ben yani bugünün insanı artık soyut değerleri, sonsuzluğu anlamış, belli bir bilinç seviyesine ulaşmış, teknik ve fende bir noktaya gelmişiz. O zamanın insanları gibi düşünür davranırsak bu kâinattaki bilince karşı bir darbedir. Ve Kur'anın tabiriyle şirktir, bölücülüktür, sonsuz bilince vurulmuş bir darbedir.

Özetlersek: Dinimiz bilimi ve akli esas alır. Bizim bugün artık Ebu Hanife ekolünü diriltmemiz lazım. Din adamlarından ricamız, metafizik bilgileri fizik bilgilerle karıştırmassınlar, dilin bütün fonksiyonlarını ve yedi bin yıllık tarihini öğrensinler ki, fen ve bilim adamlarına dini hurafe olarak sunmassınlar.

Bilim adamlarından da ricamız; şunun farkına varmalarıdır: Kâinat sonsuz bir bilinç ve yazılımdır. Sıfır-bir diyalektiği üzere kuruludur. Kuru bir madde yığını ve tesadüfler yumağı değildir. Din hocaları ve ilahiyatçılar, dinin bilimselliğini bilmeseler de, insan olarak kendileri işe sahip çıksınlar, insanlığı mutlak bir vahşetten kurtarsınlar. Yoksa sosyolojik kurallara göre, hepimizin sonu derin bir kaos olacak. Bir manada sosyolojik bir kıyamet kopacak. Zaten ekolojik kıyametin sinyallerini alıyoruz. Ve son olarak, bilim adamlarından, Ontoloji ilminde şu kelimeleri silmelerini istiyoruz: “Parça”, “Tıkanma” ve “Belki”. Çünkü bunlar artık bilim adamlarına yakışmayacak kelimelerdir. Kâinatın doğasında bu kelimelerin yeri yoktur. İlahiyatçılar Ortaçağ kültüründe takıldıkları için bu kelimeleri kullansa da bilim ve fen ehli kullanmamalıdır. 18, 19 ve 20. asrın yarısına kadar bunları kullanma hakları vardı. Bilgi çağından ve sibernetik sistemin anlaşılmasından sonra bu kelimelere yer kalmadı. Çünkü sistem bir bütündür, her şey o bütün dosyanın bir alt yazılımıdır, parça diye bir şey yoktur. Ve sistem yazılım olduğu için tıkanma diye bir sorun ile karşılaşmıyor. Ayrıca bilim adamları sistemi ya biliyor veya bilmiyor. Haliyle ihtimal bildiren “belki” kelimesini kullanmamalıdır.

Mutlu ve evrensel bir medeniyetin kurulması dileğiyle...

Bahaeddin Sağlam